DIN ISTORICUL REPARAŢIILOR: MORATORIUL HOOVER ŞI CONFERINŢA DE LA LAUSANNE

DE

EM. BOLD

Dintre problemele care nu şi-au găsit decît o rezolvare parţială în timpul discuţiilor păcii de la Paris (1919—1920) şi pentru care ulterior au fost convocate numeroase conferinţe în diferite capitale ale Europei, cea a reparaţiilor (compensarea în bani şi în natură a pagubelor cauzate de învinşi în teritoriile ocupate) s-a dovedit a fi cea mai complicată şi mai dificilă. Ea a generat contradicţii puternice între principalele puteri imperialiste, între acestea şi statele mici şi mijlocii, între învinşi şi învingători, contribuind în mare măsură la înrăutăţirea relaţiilor internaţionale postbelice.

Contradicţiile au intervenit atunci cînd trebuiau luate măsuri asupra modului cum urma să funcţioneze sistemul reparaţiilor, ce sumă trebuia fixată, ce procent revenea fiecărei ţări învingătoare, ce sancţiuni erau necesare în cazul în care ţările învinse refuzau să se supună stipulaţiilor tratatelor de pace. La acestea s-au adăugat pasiunile politice diverse, interesele naţionale şi particulare antagoniste, desconsiderarea de către marile puteri a drepturilor legitime ale ţărilor mici, printre care şi România, încurajarea, în anumite momente, a politicii revizioniste promovată de ţările învinse.

Unele modificări aduse sistemului de reparaţii în 1924 prin planul Dawes şi în 1929 prin planul Young, efectuate ca urmare a unor compromisuri între învingători şi învinşi, n-au atenuat contradicţiile dintre marile state imperialiste, dintre care cele anglo-franceze au fost cele mai puternice. Aceste contradicţii au cunoscut o nouă agravare o dată cu izbucnirea crizei economice (1929—1933), în timpul căreia moratoriul Hoover şi conferinţa de la Lausanne a pus capăt complicatei probleme a reparaţiilor.

Literatura noastră istorică sau economică, spre deosebire de cea străină [1], s-a ocupat în mică măsură de istoria reparaţiilor primului război mondial ca şi

---

[1] v. Paul Arliq, *Le Plan Dawes*, Payot, Paris 1927; Max Auboin *Les prestations en nature de l'Allemagne et le problème des réparations*, Paris, 1923; Oswald Chew, *La question des dettes interalliées*, Paris, 1931; J. M. Keynes, *Urmările economice ale păcii*, Buc., 1920; G. H. Moulton and Leo Paslovschi, *War debts and world prosperity*, Washington, 1932; V. S. Nikonova, *Germania i Anglia ot Lokarno do Lozannî*, Moskwa, 1966; Pierre Noël, *L'Allemagne et les réparations*, Paris, 1924; Xavier Oudiette, *Le rapport Dawes et la nouvelle politique des réparations en*

de relaţiile internaţionale generate de aplicarea acestui sistem [2]. Asupra moratoriului Hoover sau a conferinţei de la Lausanne care încheie perioada reparaţiilor şi marchează, în condiţiile crizei economice, înăsprirea raporturilor dintre state, avem doar unele informaţii sporadice [3]. Încercînd să suplinească acest gol, articolul de faţă, fără a avea pretenţia epuizării aspectelor legate de modul în care au fost anulate reparaţiile, îşi propune să aducă o contribuţie la cunoaşterea relaţiilor internaţionale dintre anii 1929 şi 1932, folosindu-se, în acest sens, informaţii din literatura străină şi documentele inedite aflate în principalele arhive din Bucureşti.

Încă în timpul convorbirilor pentru acceptarea şi aplicarea planului Young, lumea capitalistă intrase în cea mai puternică criză economică de supraproducţie cunoscută pînă atunci. Criza a provocat o scădere nemaiîntîlnită a producţiei [4], a mărit considerabil numărul şomerilor şi a determinat perturbaţii grave în domeniul bancar şi financiar mondial. Falimentul a numeroase bănci de mare anvergură din S.U.A., Franţa, Anglia, Austria, Ungaria ş.a. s-a extins asupra finanţelor de stat, cu repercusiuni negative asupra valorii monedei şi circulaţiei ei în marea majoritate a ţărilor capitaliste.

Criza economică a determinat, de asemenea, schimbări esenţiale şi în sistemul reparaţiilor, prin aplicarea moratoriului Hoover şi conferinţa de la Lausanne ca şi prin refuzul de a mai fi acceptat de către ţările învinse — Germania, Ungaria, Bulgaria. Dintre ţările debitoare, în care situaţia devenise extrem de dificilă, Germania ocupa un loc aparte. Deşi producţia ei se înviorase în timpul stabilizării relative a capitalismului, prin sprijinul financiar acordat o dată cu planul Dawes, totuşi, în condiţiile crizei, el s-a dovedit a fi insuficient pentru a putea menţine în Germania o situaţie normală. În afară de aceasta, obligaţiile reparaţiilor hotărîte de planul Young creau un plus de dificultăţi situaţiei financiare germane. De altfel, în prima jumătate a anului 1931, numai în zece zile, rezervele de aur ale Băncii Reichului au scăzut cu un miliard de mărci [5], iar la 15 iunie acelaşi an, Germania urma să achite anuităţile planului Young. Cererea iminentă a unui împrumut din partea oficialităţilor germane, pentru a salva situaţia, a fost refuzată de bancherii americani, îngrijoraţi, din cauza crizei, de soarta capitalurilor lor aflate în Europa şi mai cu seamă de cele acordate anterior Germaniei.

Acceptarea propunerii germane ar fi însemnat recunoaşterea ineficienţei întregului sistem de împrumuturi acordat Reichului începînd cu planul Dawes. În asemenea împrejurare, ar fi trebuit salvată nu atît Germania, cît însăşi finanţa americană. Masele de depunători alarmaţi ar fi asaltat băncile americane, depunerile de miliarde ale străinilor n-ar fi întîrziat să se topească şi încrederea în dolar ar fi dispărut în cîteva zile [6].

---

nature, Paris, 1928; Etienne Weill-Raynal, *Les réparations allemandes et la France*, Paris, 1947; Maurice Baumont, *La faillite de la paix, 1919—1939*, Paris, 1960; J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Paris, 1962; André François-Poncet, *De Versailles à Potsdam*, Paris, 1948; Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, Paris, 1957 etc.

[2] v. Ernest Ene, *Despăgubirile şi reparaţiile cuvenite României după marele război din 1914—1918*, în „Viaţa românească", nr. 9—10, 1931; I. M. Nonu, *Le règlement des dettes interalliées et le Plan Dawes*, I, Paris, 1929; Paul Sterian, *La Roumanie et la réparation des dommages de guerre*, Paris, 1929; Emilian Bold, *România şi problema reparaţiilor de la Conferinţa de la Spa la planul Dawes*, în „An. şt. Univ. Iaşi", Istorie, Tom. XV, 1969, fasc. 1.

[3] v. Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice şi financiare şi împrumuturile contractate (1823—1933)*, Buc., 1934; Gh. I. Demian, *Probleme economice internaţionale (1920—1934)*, Timişoara, 1935.

[4] v. Gilbert Badia, *La fin de la République Allemande, 1929—1933*. Editions Sociales, Paris, 1958, p. 23.

[5] În acelaşi timp, datoria germană se cifra la 23 miliarde mărci din care 11,5 miliarde erau pe termen scurt, adică mai mic de 12 luni (Gh. I. Demian, *op. cit.*, p. 39).

[6] N. N. Iakovlev, *Istoria contemporană a S.U.A.*, Edit. pol., Buc., 1963, p. 190.

Refuzîndu-se împrumutul, cancelarul german Brüning a declarat oficial în iunie 1931 că Reichul — în care existau deja 5 milioane de şomeri iar numărul lor tindea să crească îngrijorător — era absolut incapabil să asigure executarea planului Young [7]. Declaraţiei lui Brüning i-a urmat un apel desperat al preşedintelui Hindenburg pentru amînarea acestor plăţi [8].

Conştient de gravitatea situaţiei şi din dorinţa manifestă de a salva, totuşi, investiţiile americane plasate în economia germană [9], preşedintele S.U.A., Herbert Clark Hoover, a propus, la 20 iunie 1931, suspendarea pe un an a tuturor plăţilor interguvernamentale cu titlu de reparaţii. Propunerea moratoriului a suscitat, nu numai în rîndurile membrilor congresului american, anumite reacţii [10] ci şi în cercurile politice franceze şi engleze care n-au ezitat să se pronunţe pentru sau împotrivă.

În Franţa, de pildă, moratoriul a fost interpretat ca un anunţ oficial al revizuirii tratatelor şi al desfiinţării sistemului de reparaţii [11]. Temerea cercurilor politice franceze era justificată de faptul că bugetul Franţei se solda cu mari deficite [12], ca şi de atitudinea premierului englez, R. MacDonald, care, pe lîngă că se pronunţa în favoarea propunerii Hoover, dorea şi o revizuire a tratatelor „prin agrement mutual". În opinia lui MacDonald, revizuirea tratatelor şi desfiinţarea sistemului de reparaţii era o chestiune care, mai curînd sau mai tîrziu, ar fi trebuit să fie luată în consideraţie, dacă — aşa cum declara el — „se doreşte menţinerea unei păci trainice în Europa" [13]. De aceea, acceptînd moratoriul în domeniul financiar, MacDonald propunea extinderea lui şi în domeniul politic, pe cel puţin zece ani. Propunerea respectivă nu convenea de loc guvernului francez. Acesta accepta un moratoriu limitat asupra unor probleme financiare dar refuza extinderea lui în domeniul politic, extindere care ar fi echivalat cu renunţarea la garanţiile generale oferite de tratate [14].

Cele două opinii au fost enunţate pînă în momentul în care premierul englez MacDonald a propus convocarea unei conferinţe la Londra pentru discutarea modului în care urma să se aplice moratoriul Hoover. Din unele informaţii reieşea faptul că prin convocarea conferinţei de la Londra, guvernul Mac-Donald nu avea în vedere moratoriul cu care era de acord, ci se folosea de acest prilej pentru a găsi soluţii în vederea preîntîmpinării unui eventual faliment al capitalului englez învestit în Germania aşa cum încercase şi Hoover prin moratoriul din iunie 1931. După părerea oficialităţilor britanice, întîrzierea luării unor hotărîri în privinţa reparaţiilor, din cauza opoziţiei franceze, ar fi dus la înrăutăţirea situaţiei economice din Germania şi, totodată, ar fi avut repercusiuni „incalculabile asupra finanţei engleze" [15].

Consecvent politicii sale, guvernul francez era dispus să participe la conferinţa de la Londra cu condiţia ca acolo să nu se discute decît probleme pur finan-

---

[7] Georges Bonnet, *Le Quai d'Orsay sous trois républiques*, Librairie Arthème Fayard, Paris, 1961, p. 108.

[8] Gh. I. Demian, *op. cit.*, p. 33.

[9] Într-o telegramă a legaţiei române din Washington se menţiona că „cercurile Casei Albe sînt alarmate de situaţia din Germania şi par dispuse pentru reducerea datoriei de război, dacă Europa dezarmează". Se sublinia însă că Franţa ar fi trebuit să consimtă la sacrificii, ea fiind principala beneficiară a păcii europene şi avînd o situaţie financiară bună (v. Biblioteca Acad. R.S.R., Arhiva N. Iorga, XXV, varia 332—376, Teleg. nr. 34.387/11 iunie 1931).

[10] Congresul american a votat moratoriul dar cu unele restricţii pentru viitor în sensul că Hoover nu-l mai putea prelungi şi nici nu mai putea dispune în această chestiune. (Arh. Istorică Centrală (A.I.C.), Fond Casa regală, Dos. nr. 6/1932, f. 4).

[11] Georges Bonnet, *op. cit.*, p. 415.

[12] Edouard Herriot, *Pagini de jurnal*, Edit. pol., Buc., 1968, p. 188.

[13] A. I. C., Fond Casa regală, Dos. nr. 111/1931, f. 1.

[14] Ibidem, f. 4.

[15] Ibidem, f. 2.

ciare, ocolindu-se problemele politice. Ideea franceză a fost acceptată de delegaţiile germană, italiană şi americană, care, în trecere spre Londra, s-au oprit la Paris şi s-au consultat cu membrii guvernului francez.

Conferinţa de la Londra, desfăşurată la începutul lunii august 1931, într-un cadru limitat, a fost, aşa cum aprecia însărcinatul cu afaceri român din capitala Angliei, „destul de anodină" [16]. O imagine asupra lucrărilor care confirmă aprecierea de mai sus, a fost oferită de secretarul general al ministerului de externe belgian, Van Lagenhove, care făcea următoarele confidenţe ministrului român, la Bruxelles: „S-a tatonat în toate direcţiile, s-au emis diferite păreri de ordin financiar şi economic..., s-au abordat chestiuni care vor face obiectul conferinţei dezarmării din 1932, s-a vorbit de garanţii de ordin financiar şi politic pentru ajutorul bănesc ce s-ar acorda, eventual, Germaniei, însă nu s-a ajuns, în afară de sfaturi şi unele făgăduieli de prelungire de credite pe termen scurt, la nici o precizare". El adăuga că numai aderarea la moratoriul propus de Hoover a fost hotărîtă, fără însă să se poată stabili, în detaliu, şi modul lui de aplicare. Pentru toate celelalte chestiuni, relative la salvarea stării financiare din Germania, „la situation reste trouble, la situation reste trouble" declara, cu îngrijorare, Van Lagenhove [17].

Aprecierile diplomatului belgian corespund conţinutului protocolului semnat la Londra la 11 august 1931, în care se consemna hotărîrea de a se suspenda plăţile reparaţiilor germane între 1 iulie 1931—30 iunie 1932. In ceea ce priveşte livrările în natură, acestea se puteau efectua în cursul anului moratoral numai dacă nu aduceau vreun prejudiciu economiei germane. În sfîrşit, problema reparaţiilor orientale (acelea care trebuiau recuperate de la Ungaria şi Bulgaria [18], urma să fie discutată ulterior la Geneva [19].

Deşi participanţii la conferinţa de la Londra nu s-au angajat să acorde Germaniei noi împrumuturi, totuşi ei au acordat o grijă deosebită refacerii ei economice. Moratoriul, ca şi unele mijloace de aplicare a lui, erau menite să contribuie la aceasta.

Protocolul de la Londra a fost semnat, cu excepţia Iugoslaviei, de toate ţările interesate în reparaţii. Aderînd la acest protocol, România a obţinut, la rîndul ei, moratoriu pentru datoriile ei către Franţa, Anglia, Italia şi S.U.A. [20].

În ianuarie 1932, moratoriul Hoover a fost aplicat Ungariei şi Bulgariei. Acordul relativ la extinderea moratoriului asupra datoriilor acestor ţări prevedea plata a 7,27% din sumele pe care le datora ca reparaţii şi care urmau să fie vărsate fondului agrar A(optanţi). Cele două ţări au executat această obligaţiune, transferînd sumele respective Băncii Reglementelor Internaţionale de la Basel, încă la 31 decembrie 1931 [21].

Conferinţa de la Londra s-a limitat, din cauza divergenţelor anglo-franceze [22], la unele hotărîri în strînsă legătură cu moratoriul Hoover. Ea a dispus, ca şi în trecut, înfiinţarea unui comitet de bancheri care, să studieze în Germania mijloacele necesare în vederea refacerii acestei ţări din punct de vedere financiar.

Faptul că propunerea engleză, de a desfiinţa sistemul reparaţiilor nu şi-a găsit aderenţi, nu l-a descurajat pe premierul englez MacDonald. După conferinţa de la

[16] Ibidem, f. 4.

[17] Ibidem, f. 6.

[18] Austria a fost scutită complet de plata reparaţiilor o dată cu punerea în aplicare a planului Young (v. Arh. generală a Ministerului de finanţe, Fond Datoria publică, Dos. nr. 87/1930—1946, f. 62).

[19] Etienne Weill—Raynal, *op. cit.*, vol. III, p. 635.

[20] Arh. Ministerului afacerilor externe (A.M.A.E.), Fond 9 Convenţii, G_1, VIII, vol. II, Hoover, 12/III—1932.

[21] Arh. gen. a Ministerului de finanţe, Fond Datoria publică, Dos. nr. 82/1930—1931, f. 15.

[22] A. I. C., Fond Casa regală, Dos. nr. 177/1932, f. 1—3.

Londra, el a făcut o vizită în Germania, cu care prilej a promis tot concursul său pentru reabilitarea ei din punct de vedere financiar și s-a pronunțat pentru o largă cooperare politică, din care Franța, din cauza opoziției ei constante, să fie exclusă [23]. Firește că o asemenea politică contribuia, în cea mai mare măsură, la perpetuarea și adîncirea contradicțiilor anglo-franceze. De pe urma acestor contradicții a beneficiat Germania care s-a sustras, după cum se știe, de la plata obligațiilor ei.

După conferința de la Londra, guvernele englez și francez au rămas pe aceleași poziții, iar atacurile reciproce din presă au scos în evidență cît de dificilă era găsirea unei căi de conciliere în problema reparațiilor germane. Într-o discuție între ministrul britanic Snowden și Nicolae Titulescu, din noiembrie 1931, primul își manifesta nemulțumirea față de guvernul francez care se pronunța pentru menținerea sistemului de reparații și împotriva unui moratoriu de durată. „Franța ar trebui să înțeleagă — spunea Snowden — că aduce Germania la ruină și prin aceasta că ia răspunderea unei crize financiare mondiale dacă insistă asupra plății reparațiilor necondiționale, mai ales asupra priorității acestora față de creditele private... Timpul trece, moratoriul expiră în iunie și dacă nu începem imediat negocierile pe toate chestiunile, avem și falimentul german și obligațiunea Franței și Angliei de a plăti datoriile de război față de America". Îngrijorat de soarta capitalurilor engleze aflate în Germania, de criza economică care determina o puternică mișcare socială, el credea că o nouă consfătuire a marilor puteri menită să lichideze „odată pentru totdeauna și cît mai grabnic problema reparațiilor și a creditelor private acordate Reichului" [24] era absolut necesară.

Ideea convocării unei noi conferințe a reparațiilor și-a găsit și mai mult loc o dată cu cunoașterea concluziilor comitetului de experți, instituit la Londra și condus de Sir Walter Lyton. Raportul acestui comitet sublinia, de la început, că ar fi necesar un complex de măsuri care să restabilească încrederea față de solvabilitatea Germaniei și să facă posibilă rămînerea în continuare a capitalurilor străine în această țară. Pentru preîntîmpinarea unei catastrofe a economiei germane și a capitalurilor învestite, raportul ajunge la următoarele concluzii:

1. Planul Young nu mai putea fi aplicat în condițiile crizei economice;

2. Germania nu mai poate face față plății reparațiilor. Excedentul la export va dispare deoarece, pe de o parte, industria germană trebuie să procedeze la reconstituirea stocului de materii prime, epuizat deja, iar pe de altă parte, se instituiseră barierele vamale din ce în ce mai riguroase;

3. Plata normală a reparațiilor nu putea fi reluată înainte de crearea unui excedent normal și nu forțat al exporturilor. „Altfel — scriau autorii raportului — va avea loc din nou fenomenul acumulării creditelor și împrumuturilor externe din care, se știe, o mare parte a servit la plata reparațiilor";

4. Față de scăderea fără precedent a prețurilor și a perturbațiilor cauzate de suspendarea etalonului aur, perioada de doi ani, acordată de planul Young pentru moratoriu, ar fi cu totul insuficientă. Creditorii, știind că după acest interval scurt Germania va trebui să reia plățile, vor căuta să retragă, pe cît posibil, capitalurile lor;

---

[23] Ibidem, f. 15. Asupra vizitei premierului englez în Germania, ziarele germane căutau să găsească cît mai multe linii comune în politica celor două țări și criticau aspru politica franceză. Ziarul „Deutschland", de pildă, scria că Anglia și Germania așteptau mai mult de la conferința de la Londra, torpilată într-o măsură de delegația franceză. „Cu toate că criza engleză — scria ziarul amintit — nu putea fi nici pe departe comparată cu cea germană, cauzele ei însă, sînt de aceeași natură iar mijloacele care ar îngădui să fie înlăturate pot fi foarte bine discutate în comun cu America, atîta vreme cît Franța se exclude cu încăpățînare de la aceste convorbiri" (Ibidem, f. 18—19).

[24] A.M.A.E. Fond 9 Convenții, G_1, VIII, vol. I, Teleg. nr. 2863/12 noiembrie 1931.

5. Este extrem de probabil ca plata anuităţilor să nu mai poată fi reluată vreodată în forma lor actuală [25].

Raportul, considerînd că potenţialul economic al Germaniei i-ar da posibilitatea acesteia, în vremuri normale, să se achite de datoriile contractate sau impuse prin tratate, propune ca la o viitoare conferinţă să se ajungă la reglementarea definitivă a sistemului reparaţiilor şi datoriilor de război, factori care, după experţi, „au contribuit în mare măsură la dezechilibrul mondial". Relevîndu-se şi consideraţiuni de ordin politic, care „militau puternic în favoarea desfiinţării principiului reparaţiilor", raportul considera că aceasta ar suprima, totodată, tensiunea politică şi ar da lumii posibilitatea unei opere de reconstrucţie a edificiului economic „care, actualmente se clatină" [26].

Ideea centrală a raportului era, deci, desfiinţarea sistemului de reparaţii, considerat ca element de bază în ameliorarea crizei economice şi în normalizarea relaţiilor internaţionale. Fireşte că nu numai reparaţiile constituiau cauza agravării situaţiei economice şi politice din timpul crizei din 1929—1933, cauză care trebuie căutată în însăşi sistemul capitalist. Cert este însă, că propunerile raportului coincideau cu propunerile guvernului englez şi mai ales cu dorinţa celui german în legătură cu desfiinţarea sistemului de reparaţii [27] şi anularea clauzelor politice ale tratatului de la Versailles. De altfel, cancelarul Brüning, ţintind spre aceasta, în discuţiile purtate, la 9 ianuarie 1932, cu ambasadorii statelor creditoare, a afirmat, în concordanţă cu rezultatele raportului, că Germania este incapabilă să plătească reparaţii în prezent sau în viitor şi la eventuala conferinţă va trebui să se proclame abolirea totală a reparaţiilor dacă se doreşte renaşterea vieţii economice a lumii [27].

În acelaşi timp, guvernul francez persista în refuzul său de a accepta propunerea britanică şi concluziile raportului Lyton dacă S.U.A. nu vor proceda, la rîndul lor, la acordarea unui moratoriu similar pentru datoriile de război [28]. De asemenea, el propunea plata, în continuare, a reparaţiilor din veniturile căilor ferate ale Germaniei, dacă statul german nu se angaja la achitarea lor în conformitate cu planul Young. Brüning, reafirmînd intenţia guvernului său de a nu mai efectua nici un fel de plăţi, considera că pretenţia Franţei de a se emite obligaţiuni de către căile ferate germane pentru reparaţii ar fi interpretată de poporul german ca o întoarcere la regimul Dawes, adică la reinstituirea controlului străin. De asemenea, el declara că problema transferului de mărci în devize străine ar crea riscuri pentru moneda germană, indiferent dacă debitor era statul german sau administraţia căilor ferate [29].

N. Titulescu, informînd guvernul român despre controversele franco-germane, scria că declaraţiile lui Brüning de a sista plata reparaţiilor a creat mare vîlvă în lume. El nu uita să sublinieze că o asemenea poziţie a fost încurajată de guvernele englez şi american care n-au dezavuat politica guvernului german ci, dimpotrivă, au inspirat asemenea declaraţii ca cele făcute de Brüning [30].

---

[25] Ibidem, Raport nr. 567/16 februarie 1932; v. şi Arh. Băncii Naţionale a R.S.R., Fond Studii, Dos. nr. 64/1936, f. 69—70.

[26] Arh. Băncii Naţionale a R.S.R., Fond Studii, Dos. nr. 64/1936, f. 69—70.

[27] Etienne Weill-Raynal, *op. cit.*, vol. III, p. 673. Într-un raport al adunării generale a Băncii Reichului din 16 martie 1932, preşedintele băncii, dr. Luther arăta că reparaţiile au constituit focarul principal al tulburărilor şi un pericol pentru economia naţională germană. „Germania — spunea el — n-a putut să se refacă iar criza, în condiţiile menţinerii sistemului de pace, a făcut ravagii". Luther mai adăuga că sistemul reparaţiilor şi a altor datorii politice se evidenţiază ca un mecanism intolerabil". „Nu există altă soluţie — conchide Luther — decît eliminarea cît mai repede posibil a acestui sistem..." (A. Daufin-Meunier, *L'economie allemande contemporaine*, Fernand Sorlot, Paris, 1942, p. 19—20).

[28] A.M.A.E., Fond 9 Convenţii, G_1, VIII, vol. I, Teleg. nr. 506, 7 ianuarie 1932.

[29] Ibidem, Teleg. nr. 128/15 ianuarie 1932.

[30] N. Titulescu scrie că ambasadorii S.U.A. la Berlin şi Paris ca şi cel al Angliei la Berlin, care au discutat cu Brüning, n-au dezavuat speranţele acestuia de a se anula reparaţiile. De asemenea, el trage concluzia că „Hoover, Stimson şi

În aceste condiții, în care s-au conturat precis două opinii divergente — cea franceză și cea anglo-germano-americană — față de problema reparațiilor, s-a hotărît o nouă conferință la Lausanne, pentru a se putea vedea în ce măsură era sau nu posibilă continuarea sistemului de plăți prevăzut de planul Young.

Rămas izolat, guvernul francez nu-și punea mari speranțe în viitoarea conferință de la Lausanne. Ministrul francez de finanțe mărturisea lui Cesianu, ministrul României la Paris, că delegația sa nu va mai merge la Lausanne, nemaiavînd ce căuta acolo. „Cu englezii sîntem în divergență totală pe unele puncte fundamentale— spunea el — iar la Berlin discuțiile bancherilor nu duc la nici un rezultat" [31]. Guvernul francez considera, în noua situație creată de criză, că planul Young putea fi modificat dar nu distrus prin voința unilaterală a uneia din părți, mai ales că Germania nu plătise nici pe departe acea sumă pe care Franța a cheltuit-o pentru reconstrucția teritoriilor pustiite de război" [32].

Cu toate divergențele ivite, totuși, guvernele francez și englez au semnat în februarie 1932, un acord asupra punctelor principale de discutat la conferința de la Lausanne, fixată după mai multe amînări [33], în luna iunie 1932 [34]. Acordul, la care au aderat Belgia, Italia, Germania și Japonia, sublinia necesitatea stabilirii unei reglementări durabile a problemelor ridicate de raportul experților, prin măsuri de îndreptare a situației economice și financiare care să preîntîmpine „criza de care suferă lumea". De asemenea, acordul releva dorința comună de a aduce îmbunătățiri situației internaționale. Atîta vreme însă cît cele două guverne — englez și francez — rămîneau pe pozițiile inițiale în problema reparațiilor era greu de presupus că dorința îmbunătățirii climatului internațional s-ar fi transformat în realitate. În afară de aceasta, guvernul S.U.A. continua să-și mențină aceeași atitudine în ce privește raportul dintre reparații și datoriile de război. După cum informa Alexandru Zeuceanu, delegatul României pe lîngă fosta Comisie a reparațiilor [35], S.U.A. nu voiau să facă încă vreo legătură între cele două probleme, considerînd reparațiile ca o chestiune europeană iar datoriile de război ca o obligație a fiecărui stat [36] Tocmai această poziție a cercurilor americane l-a determinat pe MacDonald să declare că dorește absolvirea tuturor statelor de povara datoriilor politice, în limita care o permit contractele. Din același motiv el, ca și secretarul de stat american Stimson, a intervenit pe lîngă Brüning ca Germania să nu ceară anularea completă a reparațiilor ci să se mulțumească cu un moratoriu, timp în care Anglia și S.U.A., prin presiuni,

---

Mellon care voiesc anularea datoriilor de război și a reparațiunilor ar fi inspirat pe sub mînă declarațiunea lui Brüning, pentru a pune Congresul american în fața unui fapt împlinit ca să-i forțeze mîna". (N. Titulescu, *Documente diplomatice*, Edit. pol., Buc., 1967, Doc. nr. 219, p. 393). O telegramă din Washington anunța că Borah a făcut unele declarații de inspirație guvernamentală în sensul că prelungirea moratoriului ar constitui un paleativ periculos atîta vreme cît Franța nu renunță la integritatea reparațiilor și a pactelor de securitate, în schimbul dezarmării. „Dacă Franța ar fi propus — declara Borah — un plan de refacere a Europei, America s-ar ralia la acest plan" (A.M.A.E., *Fond 9 Convenții*, G_1, *VIII*, vol. *II*, Hoover, Teleg. nr. 9895/25 ianuarie 1932).

[31] A.M.A.E., Fond 9 Convenții, G_1, VIII, vol. I, Teleg. nr. 979/17 ianuarie 1932.

[32] „Neamul românesc", 2 februarie 1932.

[33] Conferința de la Lausanne a fost fixată mai întîi la 18 ianuarie, apoi la 20 și 25 ianuarie (v. A.M.A.E., Fond 9 Convenții, G_1, VIII, vol. I, Teleg. nr. 1047/13 februarie 1932). Deoarece experții au considerat că nu pot întocmi tot materialul necesar pînă la acea dată, conferința s-a amînat. Se vorbea de luna februarie dar în luna respectivă s-a ținut conferința dezarmării. Apoi a intervenit vacanța paștelui etc. („Vremea", 3 aprilie 1932; v. și David Lloyd George, *La verité sur les réparations et les dettes de guerre*, Gallimard, Paris, 1932, p. 205).

[34] A.M.A.E., Fond 9 Convenții, G_1, VIII, vol. I, Teleg. nr. 567/16 februarie 1932.

[35] Comisia reparațiilor a fost desființată o dată cu aplicarea planului Young și înlocuită cu Banca Reglementelor Internaționale de la Basel.

[36] A.M.A.E., Fond 9 Convenții, G_1, VIII, vol. I, Teleg. nr. 567/16 feb. 1932.

vor obliga guvernul francez să accepte desființarea planului Young [37]. Asemenea sugestii erau însoțite de asigurarea că la conferința de la Lausanne, Anglia va fi de partea Germaniei deși, existau chiar în sînul guvernului britanic opinii diferite față de cele ale primului ministru [38].

Înaintea conferinței de la Lausanne, atît în Franța, cît și în Germania au avut loc schimbări de guverne. Edouard Herriot l-a schimbat pe Pierre Laval iar von Pappen devine cancelar în locul lui Brüning. După aceasta, la Paris, în ziua de 13 iunie 1932, MacDonald și Herriot s-au întreținut asupra unor probleme legate de apropiata conferință de la Lausanne. Cei doi premieri au căzut de acord, în principiu, asupra revizuirii planului Young, pentru care un nou comitet trebuia înființat și au acceptat extinderea moratoriului pe durata conferinței. În ceea ce privește problemele esențiale, legate de viitorul reparațiilor, cei doi prim-miniștri au rămas însă, pe aceleași poziții [39].

La 16 iunie 1932 s-a deschis conferința de la Lausanne. Ca președinte al conferinței a fost ales primul ministru britanic, MacDonald [40].

În cuvîntul de deschidere, MacDonald a insistat, printre altele, asupra situației economice mondiale lovită de criză, propunînd drept condiție pentru refacerea ei, lichidarea moștenirii financiare lăsată de război, prin încheierea unui acord considerat de el indispensabil și urgent. Referindu-se direct la planul Young, el menționa că problema respectivă, supusă dezbaterii conferinței nu are numai un aspect tehnic, ci, în mod deosebit, unul de principii. „Dacă nu se poate concepe — declara el — că angajamentele în vigoare pot fi repudiate unilateral, nu este mai puțin adevărat că acele angajamente care s-au constatat irealizabile, trebuie să fie revizuite printr-un acord". MacDonald a lăsat să se înțeleagă, în continuare, că S.U.A. nu vor coopera cu Europa în vederea remedierii crizei economice și financiare mondiale, decît după reglementarea problemei reparațiilor [41].

Alocuțiunea primului ministru britanic nu viza direct o anulare completă a reparațiilor, deși se știa cu precizie că guvernul englez se pronunța în favoarea acestei soluții. Declarația lui Neville Chamberlain, membru al delegației, făcută a doua zi, nu mai lăsa însă nici un dubiu asupra intenției guvernului Angliei. El a cerut direct desființarea sistemului de reparații, sistem care, după opinia lui, ar fi constituit o piedică în calea refacerii mondiale și un pericol economic. Chamberlain considera, în concluzie, că anularea reparațiilor „ar restabili încrederea în lume și ar evita dezastrul final" [42].

În aceeași manieră a vorbit și von Pappen, în numele delegației germane. El a arătat că statul său se găsește în imposibilitate de a mai susține planul Young și cerea, la rîndu-i, desființarea oricăror plăți din reparații, în prezent sau în viitor. Susținînd punctul de vedere englez, von Pappen arăta că reparațiile, considerate inițial drept un mijloc pentru reconstrucția teritoriilor devastate, a devenit un principal element de distrucțiune a economiei mondiale. El solicita ca, în schimbul anulării reparațiilor, Germania să participe la eforturile pentru refacerea țărilor dunărene [43], propunere lansată anterior de ministrul de externe francez.

---

37 Ibidem, Teleg. de la Liga Națiunilor, nr. 147/12 mai 1932.

38 Într-o telegramă semnată de Laptew, se relata că von Neurath cu ocazia vizitei sale la Londra, „a fost impresionat de bunăvoința ce-i arătase primul ministru britanic și de făgăduielile ce-i dase. Ultimul cuvînt al d-lui MacDonald la despărțire a fost că va fi la Lausanne de partea Germaniei". Cu toate acestea, von Neurath se temea de Franța și chiar de Foreign Office „ca element independent în administrația britanică și care era cantitatea care trebuia luată în seamă și care-și are opiniile sale". (Ibidem, Teleg. din Londra, nr. 1237/A—2, 15 iunie 1932).

39 Ibidem, Teleg. din Paris, nr. 1234/13 iunie 1932.

40 Ibidem, Teleg. nr. 1/16 iunie 1932.

41 Ibidem.

42 Ibidem, Teleg, nr. 2/17 iunie 1932.

43 Ibidem.

Față de asemenea intenții, dezavantajoase pentru Franța, a luat atitudine Edouard Herriot. Stabilind originea conferinței în cererea Germaniei de a se constata, prin experți, că se găsește în imposibilitate de a opera plata reparațiilor, Herriot a susținut că discuțiile trebuiau să rămînă în cadrul raportului experților deja instituit. Raportul citat de Herriot aprecia că dacă Germania nu putea momentan să facă față obligațiilor ei, ar putea în viitor, în virtutea existenței tehnicii ei moderne, să le reia. De aceea, primul ministru francez se opunea desființării complete a reparațiilor considerînd că aceasta nu putea constitui o soluție pentru atenuarea efectelor crizei economice [44].

Guvernul francez avea motive serioase să se opună desființării reparațiilor. Opinia publică franceză nu se putea obișnui cu gîndul că Germania nu va mai plăti, în bani sau în natură, sumele fixate pentru ultima dată de planul Young. Apoi, absolvirea Germaniei de o sarcină principală prevăzută de tratate era considerată la Paris, ca extrem de primejdioasă. Reichul și-ar fi căpătat în scurt timp situația dinainte de război și ar fi putut înfrunta Franța în toate acțiunile internaționale [45], ca să nu mai vorbim de încercarea de revanșă, persistentă, mai ales, în cercurile politice germane de extremă dreaptă.

În ziua a doua a conferinței, a luat cuvîntul și delegatul României, Alexandru Zeuceanu. El arăta, printre altele, că țara sa, însuflețită de spiritul de solidaritate și cooperare, era gata să colaboreze în măsura mijloacelor ei la opera de construcție economică, cu efecte salutare asupra economiei statului român. El reamintea faptul că, pentru aceasta, România era dispusă chiar să facă unele sacrificii în problema reparațiilor, cum mai făcuse și pînă atunci [46]. Alex. Zeuceanu a împărtășit părerea lui Herriot, după care soluționarea problemei reparațiilor într-un sens echitabil pentru toate părțile interesate nu-i suficientă, nici pentru a obține o ameliorare sensibilă a economiei generale și nici pentru a remedia imediat criza economică. Declarîndu-se împotriva anulării sistemului de reparații, Zeuceanu a mai avut grijă să prezinte și dificultățile pe care România le întîmpina din cauza crizei. El sublinia faptul că barierele și măsurile restrictive impuse de criză constituiau o piedică serioasă în calea libertății schimburilor comerciale și deci ele ar trebui desființate; că devalorizarea produselor agricole și a materiilor prime, care constituiau pentru țara sa cauza principală a crizei, nu vor găsi un remediu decît în efortul unanim consacrat refacerii și restabilirii echilibrului economic general [47].

Nu se cunoaște ce impresie a făcut cuvîntarea lui A. Zeuceanu, dar este cert că punctul de vedere al României s-a conturat mai clar o dată cu sosirea lui N. Titulescu la Lausanne, în ziua de 21 iunie. Imediat, el a purtat convorbiri cu Herriot și MacDonald, convorbiri care i-au dat prilejul să constate că revendicările României, similare cu cele ale Franței, nu puteau schimba intenția Angliei de a reduce la minimum sau a desființa chiar reparațiile germane. N. Titulescu a fost sfătuit de delegația britanică să-l determine pe Herriot să nu încurajeze pe aliații Franței din Europa Centrală (respectiv România) să formuleze pretenții bănești himerice contra

---

[44] Ibidem.

[45] Ibidem, Teleg. nr. 1679/1932.

[46] Ibidem, vol. I, Teleg. nr. 166/29 iunie 1932. Nu ne-am ocupat special de poziția României față de memorialul Hoover sau conferința de la Lausanne. Urmează ca într-un studiu viitor să fie abordată și această problemă. Subliniem doar că sacrificiile la care se referea A. Zeuceanu au fost făcute nu din propria voință a României ci determinată de însăși poziția neamicală a marilor puteri față de ea. Astfel, la conferința păcii, România a fost trecută în rîndul statelor cu „interese limitate"; la numeroasele conferințe care au avut drept scop reglementarea sistemului de reparații, n-a fost invitată; din totalul despăgubirilor i s-a atribuit o cotă minimă (1%); în Comisia reparațiilor și în comitetul de conducere a Băncii Reglementelor Internaționale nu i s-a permis să aibă un reprezenant; României i s-a impus în mod nejustificat cota de eliberare și plata valorii bunurilor cedate etc.

[47] Ibidem, Teleg. nr. 2/17 iunie 1932.

Germaniei, ci să-i facă să înțeleagă că moratoriul politic le-ar ajuta mai bine în interesele lor naționale [48].

Conferința de la Lausanne, din cauza discuțiilor contradictorii determinate, la rîndul lor, de opinii și interese diferite, ajunsese într-un stadiu în care scopul pentru care fusese convocată — reglementarea sistemului de reparații — nu mai putea fi atins. Atunci, N. Titulescu a fost rugat de către MacDonald să joace rolul de mediator pe lîngă delegația franceză și s-o determine la o înțelegere directă cu cea germană. Punctele principale pentru discuțiile dintre cele două delegații — franceză și germană — erau departe de a contribui la aplanarea conflictului. Se cerea Franței, în primul rînd, să accepte anularea reparațiilor. În schimbul acestui sacrificiu, Marea Britanie se angaja să ajute Franța să obțină compensații de ordin politic, economic și financiar. Compensațiile politice constau în interdicția impusă Germaniei și foștilor ei aliați de a ridica chestiunea revizuirii tratatelor de pace pe timp de 15 ani; compensațiile economice aveau în vedere obligația Germaniei de a participa la restaurarea economică a Europei și, în sfîrșit, compensațiile financiare s-ar fi realizat prin obligația Germaniei de a remite Băncii Reglementelor Internaționale bonuri de tezaur, nepurtătoare de dobîndă, pentru o sumă forfetară (aproximativ un miliard mărci aur). Bonurile de tezaur depuse în banca respectivă ar fi fost puse în circulație numai în momentul în care s-ar aprecia că Reichul a căpătat din nou o situație prosperă. MacDonald mai făcea precizarea că dacă un acord era posibil pe aceste baze, Anglia ar merge alături de Franța în chestiunea dezarmării Europei (discutată concomitent la Geneva), ca și în alte probleme politice [49].

N. Titulescu și-a asumat sarcina de a discuta cu delegația franceză cerînd, totodată, concursul marilor puteri în vederea susținerii intereselor românești [50]. N. Titulescu a atras atenția că Franța va respinge aceste propuneri și mai ales suma de un miliard mărci, pe care el o considera prea redusă. Și, într-adevăr, Herriot nu s-a arătat entuziasmat de propunerile engleze. Rămas izolat însă, întrucît majoritatea delegațiilor se pronunțau pentru revizuirea generală a planului Young, Herriot a început să cedeze. Delegația franceză a pus atunci mai mult preț pe obținerea unui sold din reparații care să satisfacă opinia publică și să dea iluzia unui succes și n-a mai stăruit asupra problemelor politice, respectiv asupra moratoriului politic [51].

În rapoartele zilnice trimise guvernului său, N. Titulescu s-a arătat indignat de întorsătura pe care a luat-o politica franceză. El a arătat cu lux de amănunte atmosfera conferinței care, după propria-i constatare, oferea un spectacol dureros. Înjurii [52], amenințări [53], intenția de a absolvi Germania de răspunderea izbucnirii războiului, riscurile unui acord franco-german, preconizat de Anglia, în care reparațiile trebuiau să dispară, nesiguranța și mai ales nehotărîrea de care a dat dovadă Herriot etc., toate acestea reliefau care era adevăratul spectacol oferit de conferință. Tabloul se completează și cu felul în care s-a fixat suma de 3 miliarde mărci aur, drept reparații generale ale Germaniei. Franța, de pildă, a propus ca Germania să achite 5 miliarde mărci; delegațiile italiană și japoneză considerau suficientă suma de 2 miliarde, alte delegații cereau 3 miliarde etc. MacDonald a vrut neapărat să cunoască și părerea guvernului german în legătură cu suma totală a reparațiilor. Ea a fost expusă de către von Pappen într-o formulare care nu putea conveni Franței și altor puteri. Von Pappen oferea 2 miliarde mărci aur, plătibile în 10—15 ani,

---

[48] Ibidem, Teleg. nr. 154/21 iunie 1932.

[49] Ibidem, Teleg. nr. 168/29 iunie 1932.

[50] Ibidem, Teleg. nr. 154/21 iunie 1932 și Teleg. nr. 159/23 iunie 1932.

[51] Ibidem, Teleg. nr. 173/2 iulie 1932.

[52] De pildă, MacDonald a declarat în plină conferință că von Pappen i-a făcut impresia unui nebun. (Ibidem).

[53] Cînd von Pappen a cerut anularea articolului 231 din Tratatul de la Versailles care conținea vina Germaniei în declanșarea războiului, cerere respinsă de Herriot și MacDonald, el a declarat: „Ei bine, îl veți avea pe Hitler, îl veți avea pe Hitler!". (Georges B o n n e t, *op. cit.*, p. 110).

după un moratoriu de trei ani și numai dacă Germania va deveni prosperă. În schimb, el cerea, cu stăruință, anularea articolului 231 din Tratatul de la Versailles cu privire la culpabilitatea Germaniei în dezlănțuirea primului război mondial, argumentînd că dacă dispare capitolul VIII „Reparații", era normal să dispară și acest articol [54]. Faptul însă, că nici Herriot și nici MacDonald n-au acceptat anularea articolului 231, a făcut ca delegația germană să renunțe la ea și să semneze acordul final din 8 iulie 1932, prin care marile puteri creditoare și Germania se fixau asupra sumei de 3 miliarde mărci aur de plătit de către aceasta din urmă. Primele emisiuni urmau să se efectueze după 3 ani de la semnarea acordului de la Lausanne [55].

Totalitatea documentelor semnate la Lausanne, în număr de 6 [56], însumînd doar 12 pagini dactilografiate, „reglementau" reparațiile germane, propuneau o nouă conferință economică, o alta pentru reparațiile orientale și fixau plățile în cadrul datoriilor interaliate. Documentele elaborate erau — așa cum se exprima cu humor un diplomat, avînd în vedere conținutul lor vag — „expresiuni în diferite forme a cifrei zero" [57]. Și într-adevăr, conferința de la Lausanne însemna punctul terminus a unei probleme supradiscutate, știindu-se că Germania — și von Pappen a declarat pe culoare acest lucru — nu va mai plăti în contul reparațiilor, nici un pfennig [58].

Deși, în legătură cu rezultatele conferinței, au existat unele rezerve ale bancherilor germani [59] ori s-au scris articole fulminante împotriva politicii lui von Pappen de către național-socialiști [60] totuși, reprezentanții oficiali ai guvernului Reichului erau, în general, mulțumiți. Ei au ironizat chiar modul în care s-a ajuns la semnarea acordului de la Lausanne: „Oricum va ieși — declara von Neurath, cu ocazia unei vizite în Elveția — numai să iasă ceva și să nu ne despărțim fără a fi obținut barem iluzia unui rezultat". „Es geht nicht so schlecht wie es aussicht, sogar vieleicht besser" [61], mărturisea și ministrul german la Berna, lui Boierescu, ministrul României în aceeași capitală. Rezultatul dezbaterilor asupra problemei reparațiilor a coincis cu intențiile cercurilor politice și financiare germane de a nu mai achita nimic, mai ales, o dată cu instaurarea fascismului în Germania.

În Anglia, activitatea delegației condusă de MacDonald a fost supusă unor critici destul de severe. Aici, se aprecia că delegația britanică a dat dovadă de diletantism, că este un exemplu de „diplomație de amatori", care a condus la încheierea unui pact „de frazeologie sentimentală" [62]. Bătrînul politician David Lloyd George declara unui prieten că opera de la Lausanne este „un magnific castel de cărți de joc; o singură adiere, fie din partea Americii, fie din partea Franței și totul s-a prăbușit. Oricum — continua D. Lloyd George — abolirea sistemului de reparații a

---

54 N. Titulescu, *Documente*... Doc. nr. 260, p. 452.

55 A.M.A.E., Fond 9 Convenții, G_1, VIII, vol. II, Raport din Berna nr. 1031/11 iulie 1932; v. și Etienne Weill-Raynal, *op. cit.*, vol. III, p. 884.

56 Următoarele documente au fost semnate la Lausanne: Acordul cu Germania; Măsurile de tranzițiune privitoare la Germania; Rezoluția privitoare la reparațiile orientale; Rezoluția privitoare la Europa Centrală și Orientală; Rezoluția privitoare la conferința economică și financiară mondială; Actul final al conferinței de la Lausanne.

57 Expresia aparține delegatului belgian la conferință, Hymans. A.M.A.E., Fond 9 Convenții, G_1, VIII, vol. II, Teleg. nr. 184/9 iulie 1932.

58 Gilbert Badia, *op. cit.*, p. 76.

59 A.M.A.E., Fond 9 Convenții, G_1, VIII, vol. I, Teleg. nr. 241/5 iulie 1932.

60 În ziarul „Völkische Beobachter", din 21 oct. 1932, Hitler a scris un articol fulminant împotriva lui von Pappen acuzîndu-l că s-a lăsat „manevrat și condus pe terenul unui compromis între despăgubiri și compensații. Ați acceptat — scria el — în cele din urmă o nouă recunoaștere a despăgubirilor, în timp ce, bineînțeles, compensațiile au rămas inexistente". (Ed. Herriot, *op. cit.* p. 197).

61 A.M.A.E., Fond 9 Convenții, G_1, VIII, vol. II, Teleg. din Berna, nr. 1009/8 iulie 1932.

62 Ibidem, Raport nr. 1530/A—2, 20 iulie 1932.

dat cîştig de cauză Germaniei care nu-şi dă bine seama de marele său succes" [63]. De fapt, rezultatele de la Lausanne, la care contribuţia cea mai mare a avut-o Anglia, constituia finalul unei activităţi permanente a diplomaţiei engleze, activitate menită să obţină micşorarea, la început, şi apoi anularea reparaţiilor germane. Ajutînd Germania, au fost date lovituri serioase Franţei, estompîndu-i-se intenţia de a deveni hegemonul Europei postbelice. Diplomaţia engleză n-a dat dovadă de diletantism, aşa cum apreciau unele cercuri politice londoneze, ea a avut scopuri precise, fixate cu mult înainte.

După conferinţă, Edouard Herriot a încercat să liniştească opinia publică franceză, nemulţumită de rezultatele de la Lausanne [64]. El declara că marile puteri considerau suficientă opera de la Lausanne pentru a obţine pacea dorită de popoare. Herriot a dat dovadă de naivitate crezînd că realizările ulterioare vor fi dobîndite de acţiunea popoarelor care se va exercita atît în domeniul economic cît şi în cel politic, că, în sfîrşit, „puterile semnatare ale acordului se vor sforţa să rezolve problemele actuale la ordinea zilei, ca şi acelea care se vor pune ulterior, în acelaşi spirit care a inspirat prezentul acord". „Adică — il completează ironic N. Titulescu— în spiritul după care Germania face o concesie de una şi aliaţii o concesie de zece" [65].

N. Titulescu, într-un lung raport, critica aspru politica lui Herriot la conferinţa de la Lausanne. El arăta că, dacă Franţa era dispusă să facă concesii în materie de reparaţii, era preferabil, ca în loc să reziste, să fi acceptat anularea lor completă şi să ceară în schimb Germaniei condiţii de ordin politic, cum ar fi nerevizuirea pe timp de 15 ani a tratatelor. Herriot n-a acceptat această soluţie de teama opiniei publice franceze, ca şi din pricina presiunilor americane exercitate pentru neanularea completă a reparaţiilor, ca nu cumva să se creeze un precedent periculos şi pentru datoriile de război. În această situaţie, după cum apreciază N. Titulescu, Herriot devenind reclamant de bani, Germania, ca mijloc de apărare, a devenit reclamantă de condiţii politice. Şi astfel — scrie diplomatul român — „am asistat la aceste discuţii de neconceput, în care debitorii voiau să impună condiţii politice creditorilor" [66].

Eşecul suferit de Franţa la Lausanne a îngrijorat ţările mici, care, pînă la această dată, şi-au pus mari speranţe în politica acesteia de apărare a tratatelor de pace. Multe dintre ele au crezut că Liga Naţiunilor, care, discuta problema dezarmării, va contribui, totuşi, la normalizarea relaţiilor internaţionale. Faţă de instaurarea regimului fascist din Germania şi intenţia acestuia de a cotropi lumea, Liga Naţiunilor s-a dovedit însă neputincioasă. Politica conciliantă a marilor puteri faţă de Germania hitleristă a dus lumea la catastrofa celui de al doilea război mondial.

Începînd cu anul 1933, problema reparaţiilor nu mai prezintă nici o importanţă. Anularea reparaţiilor germane a tras după sine şi anularea reparaţiilor orientale. Comitetul propus la Lausanne, care-şi programase dezbaterile în legătură cu reparaţiile orientale în octombrie 1932 [67], nu s-a mai putut institui niciodată. Astfel, problema reparaţiilor, care a necesitat discuţii îndelungate, rămînea doar un eveniment din domeniul trecutului. De aici încolo, opinia publică mondială, în care un rol de prim ordin îl va juca clasa muncitoare şi partidele ei revoluţionare, îşi va încorda forţele în lupta împotriva fascismului şi a războiului.

---

63 Ibidem, Raport nr. 1514/A—2, 19 iulie 1932.
64 Edouard H e r r i o t, *op. cit.*, p. 200.
65 A.M.A.E., Fond 9 Convenţii, G_1, VIII, vol. II, Teleg. nr. 184/9 iulie 1932.
66 Ibidem.
67 Ibidem, Teleg. nr. 45.991/septembrie 1932.